

18. Helsinki; -"1994: Suomen perinneatlas = Atlas of Finnish Ethnic Culture 2. Helsinki; van Gennep, Arnold 1960: The Rites of Passage. Chicago.

¹It has to be noted that it is difficult to choose correct terms to be used about the ethnic-religious groups in the Finnish North Karelia. The terms based on religion are the most often used ones which is partially due to the fact that religion has been the reason for an official differentiation of the population. Confessional factor should, however, not be over-estimated, as it has been only one of several dissimilarities which all have been generated by the administrative border between Russia and Sweden which gradually became a cultural border as well. Lutherans are mostly of Savo origin but later they did not consider themselves belonging to Savo as they lived in a region called Karelia. On the other hand, they can not be called Karelians as this has traditionally referred to another, distinctive group. This historical background causes even nowadays some confusion in the defining of the regional identity in the Finnish North Karelia; ²It is important to note that the traits discussed here were relevant for the ethnic distinction between Karelians and Finns. In relation to the Russians quite another cultural traits were meaningful for the ethnic identity of the Karelians. These included first of all language and the archaic part of folklore.

Попик С., Небельський В. (Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНІЧНОСТІ НА БАЛКАНАХ

Проблеми міжнаціональних відносин на Балканах впродовж останніх років постійно турбують європейську громадськість, а починаючи з 1991 р. – не сходять з перших сторінок світової преси. Балканський регіон характеризується постійними переселенськими міграційними процесами, яскравою поліконфесійністю, що й привело в кінцевому результаті до різкого загострення ситуації в регіоні. Очевидним є, що основною протистояння на Балканах є проблема збереження національної ідентичності.

У даній розвідці зроблено спробу проаналізувати становище українців у країнах колишньої Югославії, з'ясувати роль українського етнічного фактору в складних перипетіях військово-політичного конфлікту на Балканах. Дослідження стану української етнічності саме у цьому регіоні має й пізнавальне значення, адже за своє 250-річне проживання на півдні Європи українське населення, подекуди в над звичайних умовах, змогло вистояти та намагається й сьогодні зберегти свою історію, мову та традиції.

Перші поселенці українського походження почали переселятися на територію Воєводини із Закарпаття (угорського Підкарпаття) ще на початку XVIII ст.¹ Починаючи з 30-х рр., розпочинається основна хвиля переселень, яка носила, правда, стихійний характер. З 1751р. український переселенський процес на Балкани став організованим. Доля більшості переселенців складалася по-різному. Частина з них через нестачу харчів змушена була припинити мандрівку й найматися на роботу, щоб заробити на зворотню дорогу. Більшість все ж зуміла подолати труднощі та дістатися до своїх нових земель, де було закладено поселення, збудовано церкви, розорено цілині землі.

До 1763 р. найбільш інтенсивний вплив закарпатських українців був спрямований до Бачки (Воєводина). Загалом, перша хвиля українських переселенців, в основному в Хорватію та Воєводину завершилась 1787 р.

На початку XIX ст. еміграція з українських земель продовжувалася. Поряд з цим, відбувається й розселення родин переселенців із своїх первісних осередків – Керестура і Коцура, через перенаселення та нестачу вільної землі. Осідали вони головним чином за Дунаєм – у Славонії (Хорватія), де у містечку Шід було 1832 р. засновано першу колонію².

1848 р., після відміни панщини, розпочалася наступ на хвиля переселень із Закарпаття, пізніше – з Лемківщини та Галичини. У другій половині XIX ст. українці-русини склали вже 1,1 % усього населення Бачки а їх чисельність у придунайських землях перевищила 20 тис. осіб³.

Згодом, із Східної Галичини та Закарпаття прибуло до Боснії ще 15 тис. українських селян. Першим місцем, де вони осіли, було селище Прнявор, звідки прибули з часом розселилися по

іншим місцевостям, у тому числі й у Славонії. Природні умови у Боснії виявились менш сприятливі для ведення сільського господарства і тому перші роки життя на новому місці були вкрай важкими⁴.

Загалом, дана друга хвиля еміграції у Боснію проходила досить інтенсивно й тривала до початку першої світової війни. Станом на 1914 р. тут нараховувалося близько 10 тис. українців, а у Славонії – 5 тис. осіб української національності⁵.

У міжвоєнний період певні міграційні процеси проходили в основному лише в межах історичних областей. Характерними рисами еміграційного становища українців тодішньої Югославії були їхня розпорошеність і вкрай важкі матеріальні умови життя. В офіційній статистиці українські емігранти фігурували як “росіяни” й тому їхня чисельність становила лише близько 15 тис. осіб⁶.

Після завершення другої світової війни спостерігаються українські міграційні хвилі в середині історичних областей. Так, до Воєводини і Славонії перебралося з Боснії близько 8 тис. українців. Крім цього, в період з 1945 по 1960 рр. з Боснії до Австралії виїхало 5 тис. осіб українського походження⁷.

Щодо чисельності української етнічної групи в колишній Югославії, то питання щодо її чисельності залишається відкритим. Особливо важко встановити чисельність українського населення на Балканах після військових подій 90-х рр., які мають, на жаль, своє продовження й сьогодні. Про те, за різними даними до громадянської війни українці становили в колишній соціалістичній Югославії 36-60 тис. осіб. Більшість з них – 67,3 % проживала в сербській провінції Воєводина; 2,7 % – у самій Сербії; 16,2 % – у Хорватії; 12,8 % – у Боснії та Герцеговині; менше ніж 1 % – окремо у Славонії, Македонії, Чорногорії та сербській провінції Косово⁸.

Понад 80 % українців у колишній Югославії – це жителі сільської місцевості та малих містечок. Є чисельні українські громади у Белграді, Загребі, Любляні, Істрі, Осієці та в інших містах. До найдавніших осередків розселення українців відносяться: у Бачці – Руський Керестур, де за переписом 1953 р. українці становили 98 % населення, Коцур – 63 %, Дюрдево – 49 %, Нове Орахово – понад 17 %, Госпо дин ці – понад 11 %, Новий Сад – менше 5 %⁹; у Славонії – Вувар, Сібінь, Славонський Брод, Липовляни та ін.; у Сремі – Шід, Петрівці, Бачинці, Міклошевці; у Боснії – Баня Лука, Приявор, Дев’ятина, Козарош та ін.

До початку 90-х рр. українська меншина вела досить активне громадсько-політичне життя.

З 1968 р. на території Югославії діяв Союз румунів і українців у Хорватії, який об’єднував культурно-освітні товариства та мав підтримку з боку республіканського уряду. Займався Союз і широкою видавничою діяльністю. Провідну ж роль в культурно-освітньому житті українців-русинів Югославії відіграло видавництво “Руське слово” в Новому Саді, що випускало одноіменний тижневик, а також місячник “Літературне слово” та ряд видань для дітей і молоді. Крім цього, русинська мова в автономному краї Воєводина була офіційною мовою, діяла мережа освітніх закладів для українців-русинів та українські класи у школах із сербохорватською мовою навчання. Понад 50 % русинів і українців мали середню освіту, а 30 % – вищу¹⁰. У ряді міст, таких як Вуковар, Баня Лука, Загреб, Новий Сад, Брод для українських громад транслювалися радіо- та телепередачі. Традиційними були фестивалі та огляди-конкурси українських і русинських фольклорних колективів.

Активні позиції у громадському житті української громади займала Українська греко-католицька церква. Будуючи нові храми, Українська церква урочисто відзначила 1000-річчя хрещення Руси-України та 100-річний ювілей початку переселення перших поселенців до Приявора¹¹.

Разом з тим, у соціумі югославських українців та русинів спостерігалися й асиміляційні процеси, що суттєво відобразилося на чисельності української громади. Особливо яскраво дане явище має місце у використанні української мови як рідної. 1981 р. українською мовою володіли 83 % русинів і лише 55 % українців¹².

Найбільш гострою проблемою, що ускладнює умови збереження української національної ідентичності залишається т. зв. “питання русинів”. Особливо гостро вона розвинулася в Югославії після другої світової війни у зв’язку із загостренням стосунків з Радянським

Союзом. У ході перепису 1981 р. серед 36 тис. українців та русинів країни – 64,5 % ідентифікували себе русинами, а 35,5% – українцями¹³. Проте, дана проблема видається, на нашу думку, не стільки реальною, етнологічною, як більше пропагандистським заідеологізованим питанням.

Кардинально змінилося становище української меншини в Югославії в результаті сербо-хорватського та сербо-словенського конфлікту, який розпочався 1992 р. Українське населення зазнавало фізичних знущань, пограбувань, утисків з боку як югославської регулярної армії, так і з боку повстанських збройних формувань. Військові дії не обминули українські осередки Боснії, Хорватії. Сумновідомі “етнічні чистки” мали місце й серед української національної меншини. За матеріалами Союзу русинів і українців Хорватії станом на вересень 1992 р. в українських поселеннях Вуковару, Петрівців, Миклошевців, Новски, Винківців, Осієць, Славонський Брод і Загреба загинуло 137, вбито – 18, поранено – 313, опинилося у таборах – 350, вислано і депортовано – 1711, зникло безвісти – 310 осіб української національності¹⁴. Більшість українських біженців з Югославії розсіялись вздовж Адріатики чи знайшли притулок у далеких від військових подій Славонії, Австрії та Німеччині. Чимало українців, зруйнованої війною Югославії поселилися в українських родинях у Польщі, Чехії, Словаччині, Канаді та США.

Воюючі сторони – і Хорватія, і Сербія – активно використовували українське чоловіче населення у військових операціях. Для прикладу, лише до сербської федеральної армії було мобілізовано 80 % українців. Варто звернути увагу й на ту обставину, що мобілізація до сербської армії проводилася серед українців і на окупованих територіях. У збройних силах Хорватії українці у порівнянні з представниками інших національних меншин держави склали найвищий відсоток. Станом на березень 1992 р. у Національній гвардії Хорватії загинуло – 30, отримали поранення – 113 українців. Загалом, у ході боїв у Хорватії зникло безвісти – 310, самостійно виїхали та були вислані – 2135, потрапили у концентраційні табори – 242, стали біженцями – 280 осіб української національності¹⁵.

Наведені вище факти та цифровий матеріал, звичайно, не є повними і період війни залишається окремою проблемою для дослідження. Це ж саме можна зазначити й відносно діяльності Української греко-католицької церкви уроки військово-політичного протистояння на Балканах.

Завершення громадянської війни на теренах колишньої Югославії сприяло нормалізації громадсько-політичного життя української меншини. Помітною є в зв'язку з цим діяльність Товариства української мови, літератури і культури Воеводини, яке було засноване 1989 р. Основним завданням даного Товариства є вивчення української мови, забезпечення інформаційних потреб українського населення рідною мовою. Товариство має свої відділення в Кулі, Вербасі, Сремській митрополії, Інжії. Особливо активізувалася робота Товариств української мови, літератури і культури Воеводини після зборів, що відбулися 4 червня 1997 року у Новому Саді¹⁶.

Не менш помітним у галузі розвитку української культури на Балканах є сербсько-українське Товариство у Новому Саді. Товариство має свої відділення у Белграді та Самборії займається в основному організацією культурно мистецьких акцій.

Після закінчення військових дій відновило свою роботу українське Товариство ім. Т.Шевченка у м. Прнявор. Саме завдяки роботі даної української організації з Боснії та Герцеговини підтримуються сталі відносини з Україною та українським дипломатичним корпусом у Белграді й Загребі.

Активну роботу серед українців Хорватії проводить після завершення військових дій Союз русинів і українців Хорватії, представництво якого знаходиться у Вуковарі. При сприянні українського посольства у Хорватії активісти Союзу споруджують український культурний центр, видають журнал “Нова думка”, проводять фестивалі української естрадної та народної музики¹⁷.

Таким чином, незважаючи на непрості перипетії, що склалися з початку 90-х рр. у колишній Югославії, українці зуміли все ж таки зберегти свою національну культуру, мову, багаті традиції. Разом з тим, не можна з впевненістю стверджувати, що українська етнічність

на Балканах перебуває та розвивається в ідеальних умовах.

¹Костельник Др.Т. Бачванські українці // Українське слово. – 1997. – №2. – С. 99; ²Там само. – С. 98; ³Буркут І.Т., Малиновська О.А. Українці в Югославії // Трибуна. – 1991. – № 8. – С.14-16; ⁴Кулеба Є. Економічний стан українців у Боснії // Українське слово. – 1997. – № 3. – С.7-11; ⁵Зарубіжні українці / Лазебник С.Ю. – кер.авт. кол., Лещенко Л.О., Макар Ю.І. та ін. – К., 1991. – С. 213; ⁶Трощинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі. – К.,1994. – 259 с.; ⁷Зарубіжні українці... С. 214; ⁸Ukrainians in the former Yugoslavia/Ukraine and Ukrainians throughout the World. – Toronto,1994. – P.308; ⁹Зарубіжні українці... – С.214; ¹⁰Ukrainians in the former Yugoslavia/Ukraine and Ukrainians throughout the World. – P.309; ¹¹Кулеба Є. Празник в Прняворі // Українське слово. – 1997. – №4. – С.89; ¹²Буркут І.Т., Малиновська О.А. Указ. праця. – С. 16; ¹³Пазуняк Н. Українці на Балканському півострові // Українське слово. – 1995. – 27 квітня. – С. 308; ¹⁴Там само. – С. 322; ¹⁵Ukrainians in the former Yugoslavia/Ukraine and Ukrainians throughout the World. – P. 322-323; ¹⁶ Кулеба Є. Економічний стан українців у Боснії // Українське слово. – 1997. – № 3. – С.57-67; ¹⁷Лихтер Н., Заричная Е. Малая Украина в Хорватии // Зеркало недели. – 1998. – 6 нояб. – С. 15.

Пригарин А. (Украина)

СУБЭТНИЧЕСКИЕ ГРУППЫ РУССКИХ ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Проблема субэтнических групп сравнительно недавно получила свое теоретическое развитие. В 1960-1980-е гг. в результате картографирования традиционной культуры народов Европы исследователи ряда стран столкнулись с фактами существованием всевозможных историко-этнографических общностей различных таксонометрических уровней. Все они свидетельствовали о сложном незавершенном процессе внутриэтнической консолидации и обусловленном рядом факторов (экологически-адаптивное своеобразие, особенности социальной организации, политико-административными изменениями и т.д.) обособленном развитии отдельных частей этносов.

Явления такого рода, хотя и привлекали внимание раньше¹, получают своё осмысление в 70-х гг. Представители советской марксистской школы этнографии (Н.Н.Чебоксаров, Ю.В.Бромлей, В.И.Козлов и др.) предлагали разделять *субэтнические* и *этнографические* группы как части этноса, получившие в результате особенностей исторического развития на компактной территории своеобразные варианты культуры, религии, языка и т.п. Первые группы, на их взгляд, обладали ещё и особым двойным самосознанием, которое, как правило, фиксируется существованием субэтнотима².

В украинской историографии принято было считать несколько иначе. Группы украинцев с двойным самосознанием (украинцы-гуцулы, украинцы-бойки, украинцы-полищуки и т.п.) характеризуются как *этнографические*, а региональные общности украинцев, не сохранившие специфики в самоидентификации (подоляне, слободжане, воляняне и т.д.), – как *субэтнические*³.

Эта дискуссионность связана с тем, что в содержание термина “субэтническая группа” включались разные таксоны этноса, близкие по ряду внешних проявлений (компактнос проживание, выразительность традиционной культуры и т.п.). На наш взгляд, логичней всё таки разделять группы, особенность которых выявляется лишь путём изучения (этнографические группы), и общности, единство которых зафиксировано в сознании людей (субэтнические). Если первое понятие несёт прежде всего гносеологическую нагрузку, то явления второго плана, существуя в реальности, могут выступать важными субъектами исторического процесса (например, русины в современной Украине, или македонцы в Болгарии, Греции и Югославии).

В контексте данного подхода, в 70-е гг. была разработана классификация этнических подразделений русского народа⁴. Незаработанность на то время понятия “этноконфессиональная группа”⁵, определила то, что часть таких групп вошли как